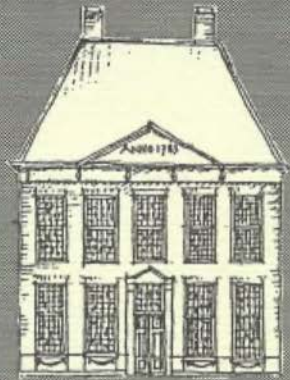

't inschrien

achtentwintigste jaargang nr. 1, januari 1996

kwartaaluitgave van de

VERENIGING OUDHEIDKAMER TWENTE

'T INSCHRIEN

ISSN 0166-3984

Een inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard.

Copij zenden aan:

M. Paskamp-van Santen, Vleerhoeksweg 13, 7663 TK Mander.
Tel. 0541-680470

Redactie: A.J. Brunt, Delden
H.H. Hagens, Almelo
H.A. Kleerebezem, Borne
J.J.H. Meijer, Hengelo
A.L.A. Wevers, Hengelo
M. Paskamp-van Santen, Mander, eindredacteur

Administratie:

Vereniging Oudheidkamer 'Twente'
Het Elderinkshuis
De Klomp 35, 7511 DG Enschede
Tel. 053-4309114

Postrekening nr. 832196

Bank: Rabobank Enschede rek.nr. 39.68.90.229

t.n.v. de penningmeester van de Oudheidkamer 'Twente'.

Abonnementsprijs f 15,- per jaar

Losse nummers f 5,- (exclusief verzendkosten)

Overname van de inhoud, in welke vorm dan ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie

DIENSTENLAST OP HET PLATTELAND

Dienstenlast op het platteland... Op het eerste gezicht lijkt er weinig nieuws onder de zon. Over de aard van de diensten die de bewoners van het platteland vroeger moesten uitvoeren is immers al zoveel gezegd en geschreven. Duidelijk is dat de boeren vaak wagensdiensten moesten verrichten, waarbij zij een aantal zaken vervoerden. Ook staat vast dat een aantal boeren lijfdiensten verrichtte, bijvoorbeeld gras maaide.

Over de oorsprong van de diensten is minder bekend. We kunnen vaststellen dat de boeren de diensten in opdracht van de marke en van een aantal verschillende personen uitvoerden. Maar wie nu precies wat kon vorderen is vaak minder duidelijk dan het op het eerste gezicht lijkt. Verwarring kan al snel plaatsvinden. In het najaar van 1993 bijvoorbeeld verscheen van de hand van mevrouw M.G.E. van Harten-Fransen een werk getiteld: 'De hof van Borne en de gehate droste(n)diensten'. In het boekje wordt ingegaan op de problematiek bij de diensten van de hofhorigen onder de landsheerlijke hof te Borne, hetgeen echter niets van doen heeft met drostendiensten.

Vanwege de gesignaleerde onduidelijkheid is in het onderstaande een poging gedaan om de verschillende soorten diensten te groeperen. De auteur is zich bewust dat dit artikel een eerste aanzet is en houdt zich dan ook aanbevolen voor opbouwende kritiek en suggesties.

Markediensten

De Twentse boeren waren als inwoners van een bepaalde marke onderworpen aan het markerecht. Door dit markerecht werden zij tevens met tal van verplichtingen geconfronteerd. In opdracht van de markerichter of van de boerrichter moesten bepaalde werkzaamheden door de boeren worden uitgevoerd: het beheren van de houtbestanden, heidegronden en grasgronden, het onderhouden van de wegen en waterlopen (beek- en slootkanten) in de marke.

Hoewel er gevallen bekend zijn, waarbij de markerichter onrechtmatig gebruik maakte van zijn positie om bepaalde werkzaamheden door de markegenoten te laten uitvoeren, is het zo dat de boeren door het verrichten van markendiensten het collectief, en dus zichzelf, dienden.

Drostendiensten

De drostendiensten vormden een groep diensten die in beginsel door alle Twentse boeren moesten worden uitgevoerd. Als bewoners van het platteland waren de boeren verplicht tot het uitvoeren van twee drostendiensten per jaar, in dit geval lijfdiensten: 'één bij hooi en één bij gras' (één dag helpen met hooien en één dag met grasmaaien).

De drostendiensten kenden een merkwaardige geschiedenis. In 1631 werden zij, na eeuwen bestaan te hebben, formeel afgeschaft. De drost ontving voor

het verlies ervan jaarlijks een vergoeding van f 1.000,-. Desondanks vorderde de drost in de loop van de 17e eeuw de diensten weer als vanouds¹. Er waren wel boeren die weigerden de drostendiensten uit te voeren. In 1773 bijvoorbeeld verzette de hofmeier te Borne zich tegen deze diensten, hetgeen leidde tot de resolutie van 23 oktober van dat jaar, waarin werd bepaald dat de hofmeiers geen drostendiensten hoefden uit te voeren². Ook boden waren hiervan vrijgesteld. Na een roerige tijd werden de drostendiensten op 25 februari 1783 definitief afgeschaft. Van de horigen van de landsheer echter bleef de drost - namens deze maar ten bate van zichzelf - koegeld, voergeld en vastelavondhoenders ontvangen als voorheen.

Stadsdiensten

In een aantal marken en boerschappen hadden de boeren verplichtingen ten opzichte van een aangrenzende of nabijegelegen stad, zoals de boeren van Klein Agelo ten opzichte van de stad Ootmarsum. Een ander voorbeeld, waarop wat nader ingegaan zal worden, was de verplichting van de boeren in de marke Berghuizen om diensten te verrichten voor de stad Oldenzaal. In 1764 was het onduidelijk geworden wat de stad Oldenzaal eigenlijk mocht vorderen van de boeren van Berghuizen. Er werd blijkbaar oneigenlijk gebruik gemaakt van de diensten. Zo kwam het voor dat de boeren door een burgemeester werd aangezegd om voor hem persoonlijk diensten te verrichten. Om aan de onduidelijkheid een einde te maken kwamen de partijen op 25 februari 1764 overeen dat de boeren van Berghuizen ieder één wagen-dienst per jaar moesten uitvoeren, zuiver en alleen ten nutte van de stad Oldenzaal en de 'provisorie' aldaar. De diensten moesten binnen de provincie Overijssel worden uitgevoerd, met uitzondering van het ophalen van zandsteen uit Gildehaus in Bentheim³.

Herendiensten

In Twente leefde tot in de 19e eeuw een vrij omvangrijke groep horige boeren. Zij zijn ruwweg in te delen als 'gewone' horigen, die niet onder een hof vielen en bij wie de rechtspositie was neergelegd in een erfwinningbrief (te vergelijken met een pachtcontract), en de hofhorigen. De laatsten kenden een eigen rechtssstelsel.

Nagenoeg alle horigen moesten diensten verrichten. De 'gewone' horigen, bijvoorbeeld die van de Commanderie van Ootmarsum, het klooster Albergen, kasteel Singraven en het Stift Weerselo, werd door de heer met iedere horige apart afgesproken, welke diensten deze moest leveren. Daarbij kwam het voor, dat de horige één of meerdere dagen per week voor zijn heer moest werken.

De hofhorigen, die leefden onder de Twentse landsheerlijke hoven te Ootmarsum, Oldenzaal, Goor, Borne, Delden, Weddehoen (Wiene) en later ook Kagelink, moesten diensten uitvoeren voor hun heer, de landsheer van

Overijssel. Per erf lagen de verplichtingen vast. Sommige boeren moesten hun heer één keer per week dienen, anderen waren hiertoe eens per twee weken verplicht. Er waren verder nog boeren die eens per drie weken of eens per maand 's morgens vroeg moesten klaarstaan om te werken tot zons-
 ondergang⁴. Ook de 'hofvrije' horigen en de 'kamerlingen', die onder de hof Ootmarsum leefden en, vergeleken met de hofhorigen, een wat gunstiger rechtspositie kenden, verrichtten diensten.

De diensten voor de landsheer werden verricht met behulp van paard en wagen. Deze 'wagendiensten', 'herendiensten' of 'voerdiensten' werden van oudsher gebruikt om landbouwproducten, maar ook zand, planken en stenen te vervoeren, vaak naar Zwolle, Deventer of Kampen, de grote(re) steden in het westen van Overijssel. Het graan werd daar veelal op de markt verkocht. De hofhorigen onder de hof Kagelink waren van oudsher onder meer verplicht om het Huis Diepenheim te helpen bewaken en de slotgracht ijsvrij te houden. In 1662 werden hun verplichtingen gelijkgeschakeld aan die van de overige horigen onder de Twentse landsheerlijke hoven⁵.

Werkt de boer voor zichzelf of voor een ander?

Maaien van tarwe te Denekamp.

Foto W.H. Dingeldein, 14 augustus 1943.

(Fotocollectie Ver. 'Oudheidkamer Twente')

In de 17e eeuw werden voor alle hofhorigen, hofvrijen en kamerlingen de herendiensten verplicht omgezet in 'dienstgeld'. Door betaling van een bepaald geldbedrag hoefden de boeren geen diensten meer te verrichten. Ook de hofhorigen van de Proosdij en het Kapittel te Oldenzaal kochten hun diensten ten bate van de Ridderschap van Overijssel af⁶.

Dit dienstgeld was voor de horigen een zware financiële last.

De gehoudenheid van horigen tot herendiensten werd in een individueel geval wel eens aangevochten, als algemene verplichting was zij niet omstreden.

Bodediensten

Naast de horigen die gehouden waren tot wagensdiensten, waren er bij de verschillende hoven horigen die bodediensten moesten uitvoeren. Boden waren er onder alle landsheerlijke hoven, mogelijk met uitzondering van de hof Kagelink. Onder de hof te Ootmarsum kennen wij, naast een aantal hofhorige boden, ook de kamerling Maathuis of Maatman uit Hezigen als bode. Bij de Proosdij te Oldenzaal fungeerde de hofhorige Groothuis uit Deurningen als zodanig⁷. Boden brachten voor hun heer berichten rond en voerden daarnaast voor hem nog een aantal andere taken uit, zoals het innen van de pacht, het oproepen van horigen voor een noodgericht of een buitengewone hofdag. Desgewenst bracht de bode dagvaardingen uit. De opdracht tot deze werkzaamheden werd in de praktijk vaak gegeven door de hofmeier, de administrateur van de (lands)heer.

Boden waren vrij van andere diensten; de officiële reden hiervoor was, dat zij altijd moesten klaarstaan voor het rondbrengen van berichten van hun heer⁸. Op grond van 'oude gewoonten' waren boden eveneens vrijgesteld van markendiensten. Dit stuitte uiteraard vaak op onbegrip van collega-boeren in de marke, die stelden geen boodschap te hebben aan dergelijke privileges.

Hofmeierdiensten

Naast de herendiensten was iedere horige jaarlijks verplicht tot het uitvoeren van één dienst voor de hofmeier, die tevens hofrichter was. Deze dienst werd gewoonlijk ingevuld als wagensdienst; de horigen vervoerden dan een dag lang plagen, takken, planken etc. voor de hofmeier. Soms moest de horige voor 'taxichauffeur' spelen, zoals blijkt uit voorvallen uit de 18e eeuw onder de hof te Oldenzaal⁹.

In 1554 had de hofmeier aldaar de keuze tussen een 'lijfdienst' (het maaien van gras of graan) of een wagensdienst per jaar¹⁰.

In de 18e eeuw echter vorderde de hofmeier jaarlijks steevast één wagensdienst. De dienst werd overigens ook wel afgekocht door de horige, of door de hofmeier uitbesteed aan een derde die de horige dan feitelijk voor één dag inhuurde. Deze toestand bleef bestaan tot 12 mei 1779, toen alle diensten voor de hofmeier te Oldenzaal voor 22 stuivers per jaar per dienst werden afgekocht¹¹.

Onder de hof te Ootmarsum had de hofmeier van een aantal horigen recht op een wagensdienst en één of twee maaidiensten. In de 18e eeuw werden ook hier deze diensten afgekocht¹². De hofmeier van Goor had in 1648 naar eigen zeggen 'op grond van eeuwenoude gewoonten' recht op een wagensdienst en een maaidienst per jaar¹³.

De diensten voor de hofmeiers waren dus niet overal onomstreden. Zowel de horigen onder de hof te Goor als die onder de hof te Borne kwamen ertegen in verzet. Beide groepen horigen werden echter door hun respectievelijke hofmeier en de Staten van Overijssel in het ongelijk gesteld¹⁴. In hoeverre de horigen onder de hoven te Delden, Weddehoen en Kagelink diensten verschuldigd waren aan hun hofmeiers is onduidelijk. In 1616 voerden de horigen onder de hof te Borne aan, dat de hofmeier, net als die van Weddehoen en Delden, geen diensten mocht vorderen van zijn horigen.¹⁵

Overige contractuele verplichtingen

De boeren konden zelf oorzaak zijn van nog meer verplichtingen. Zo kwam het voor dat een boer zich bij een geldlening of een bedrijfsovername verbond om te werken voor een andere boer. Ook in het kader van een pachtovereenkomst werden wel afspraken gemaakt, bijvoorbeeld dat een 'huurman' zijn huurbaas een aantal dagen zou helpen roggemaaien tegen loon of tegen vermindering van de pachtsom. Het onderscheid met loonwerk wordt hier wat vager.

Een groot deel van de bewoners van het platteland kon maar moeilijk zonder de inkomsten die werden verkregen door het verrichten van hand-en spanndiensten bij andere boeren, landadel en vermogende burgers. Wij vinden in de diverse volkstellingen, waarvan die uit 1748 en 1795 de bekendste zijn, vele boeren die als 'daghuurder' of 'werkman' vermeld staan. Sommigen hadden een vaste baas, bijvoorbeeld de boer op wiens erf zij het 'lyftuchthuis' of een 'wönnershuis' hadden gehuurd, anderen waren echte dagloners. De laatsten werkten daar waar men hen op dat moment nodig had, zelfs tot buiten de grenzen van de provincie Overijssel.

Morele verplichtingen tot het verrichten van diensten

Met de noaberplicht raken wij de bekendste morele verplichting. Met name in het kader van de noaberplicht werden en worden op het platteland (nog) tal van werkzaamheden voor een andere boer verricht 'omdat het zo hoort'. Boeren hielpen elkaar bijvoorbeeld bij de graanoogst of bij het dorsen. Juridisch waren die verplichtingen weliswaar niet afdwingbaar, in de praktijk kon een boer deze niet gemakkelijk naast zich neer leggen. De noaberplicht omvat uiteraard meer dan het verrichten van een aantal diensten. Ook kwam het voor dat een boer oorspronkelijk vrijwillig bepaalde werkzaamheden uitvoerde, die naderhand als een vaste verplichting werden gezien.

Bode Jan ter Weele onder de hof te Borne bijvoorbeeld werd in 1761 geacht allerlei werkzaamheden te verrichten ten dienste van de marke Zenderen, omdat zijn vader, die als bode zijn voorganger was geweest, deze diensten had verricht. Vader had er echter om bekend gestaan voor een borrel veel te willen doen¹⁶.

Het is niet eenvoudig een duidelijk beeld te krijgen van alle diensten die een boer met regelmaat in zijn leven moest verrichten. Een aantal van deze diensten werd hem zonder meer opgedrongen, voor anderen koos hij, zo moge duidelijk zijn, min of meer bewust.

R.F.A. Rorink

Noten:

1. Eijken, E.D., **De drost van Twente**, in: Verslagen en Mededeelingen van de Vereeniging tot uitgaaf der bronnen van het Oud-Vaderlandsch recht XIV (1974), p. 167
2. Massink, **Hoorige Rechten in Twenthe**, (Zwolle 1927), p. 76
3. Weustink, **De rechtsgeschiedenis van de stad Oldenzaal en van de mark Berghuizen tot 1795** (Utrecht 1962), p. 130-131
4. Rijksarchief Overijssel te Zwolle (R.A.O), Statenarchief, toegang 3.1, inv.nr. 2787
Slicher van Bath, B.H., **Een samenleving onder spanning. Geschiedenis van het platteland in Overijssel** (Herdruk Utrecht 1977), p. 710-711
5. R.A.O. Statenarchief, toegang 3.1, inv.nr. 2787, 'Ordre ende Redres over 's Landts Domainen van Twenthe'.
6. Slicher van Bath, a.w., p. 711
7. Rorink, R.F.A., 'De hofdagen van de Proosdij en het Kapittel Oldenzaal' (Jaarboek Twente 1994), p. 29
8. R.A.O. Statenarchief, toegang 3.1, inv.nr. 2790
9. R.A.O. Hofgericht Oldenzaal, toegang 87, inv.nr. 21
10. R.A.O. Spaans Archief, toegang 8, inv.nr. 207A
11. R.A.O. Hofgericht Oldenzaal, toegang 87, inv.nr. 18.
Weustink, a.w., p. 74
12. Archief Ver. 'Oudheidkamer Twente', inv.nr. SOMH 113
13. R.A.O. Statenarchief, toegang 3.1, inv.nr. 4640
Ten Doesschate, A., **De geschiedenis van het Doeschot bij Goor en van de familie Ten Doesschate** (Utrecht 1950), p. 17
14. R.A.O. Statenarchief, toegang 3.1, inv.nrs. 2793 en 4640
Massink, a.w., p. 74
15. R.A.O. Statenarchief, toegang 3.1, inv.nr. 4646
16. R.A.O. Statenarchief, toegang 3.1, inv.nrs. 2790 en 3479

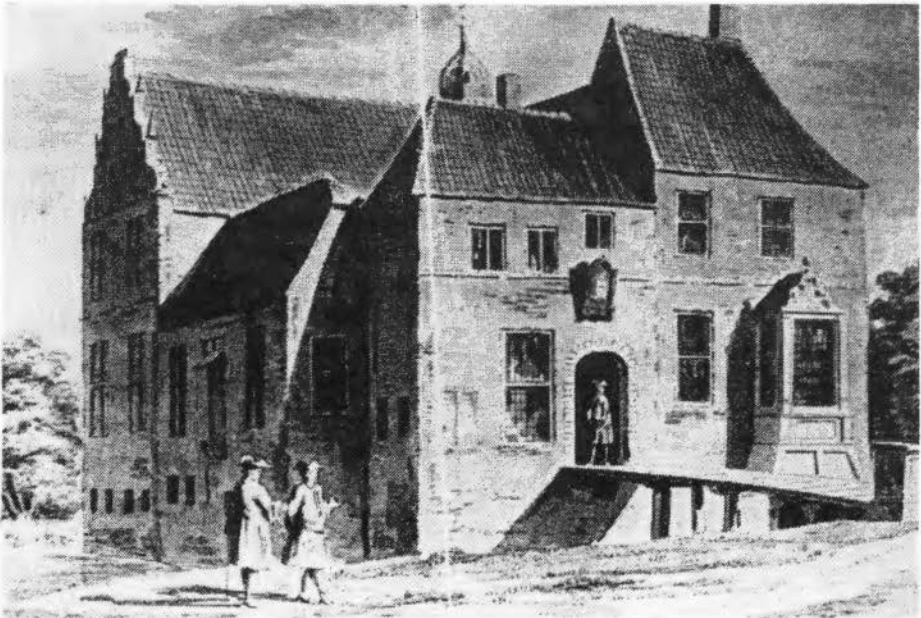

HET WINDVAANTJE VAN WELEVELD

Bij het archeologisch overzicht van Twente over 1994 in 't Inschrien van juli 1995 wordt de voormalige havezate Weleveld, gemeente Borne, behandeld. Er is getracht de huisplaats nader te bepalen en de grachten daaromheen globaal te reconstrueren. Na de herinrichting van het terrein werd door de heer Couly van de A.W.N. met een metaaldetector een bijzondere vondst gedaan. Het gaat om een 40 cm lange windvaan van rood koper met als versiering een wapenalliantie die overgaat in een als het ware door de wind wapperende franje. De wapens zijn die van de geslachten Welfelde en Rutenborch.

Als Zweder Scheele, in 1500 op de Schelenburg bij Osnabrück geboren, in 1521 huwt met Anna van Welfelde, erfdochter van het Weleveld, is hij de eerste van zijn geslacht, die van tijd tot tijd op het Weleveld gaat wonen. Zijn belangrijkste zetel blijft de Schelenburg bij Schleddehausen, ± 20 km ten oosten van Osnabrück. Zijn vrouw en hijzelf worden in de kerk van Schleddehausen begraven, hij op 4 maart 1533 en zij in 1543.

De jongste zoon Christoffel Scheele, geboren in 1529 en gestorven op 20 mei 1606, erft Het Weleveld en vestigt zich daar voorgoed. Hij huwt in 1558 met Judith Ripperda tot Weldam (1534-1608). Het echtpaar krijgt tien kinderen en erft bovendien in 1624 het kasteel Welbergen bij Ochtrup van zijn zuster Anna, gehuwd met Johan van Oldenhus.

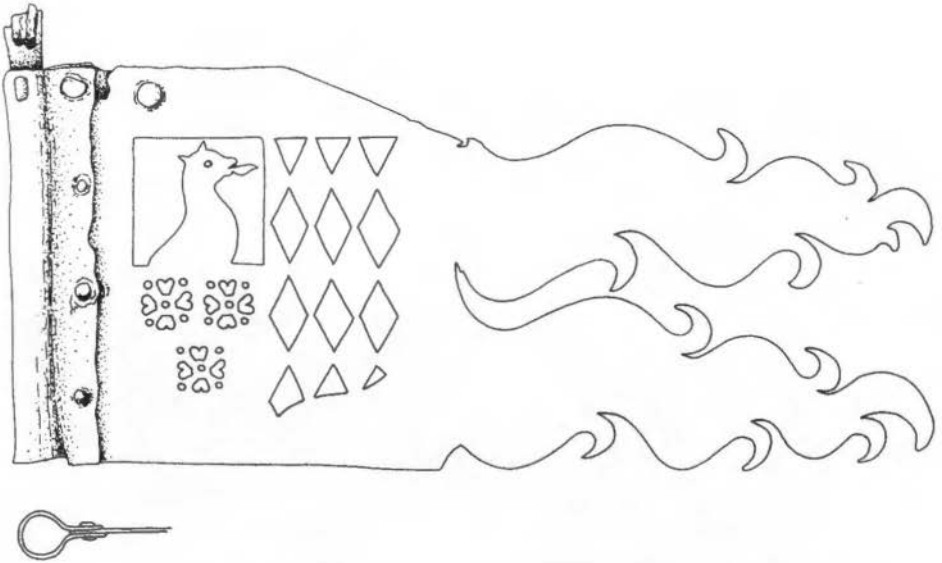
Huis Weleveld in Zenderen, voorzijde (toegeschreven aan Abraham de Haen)

Nu terug naar de windvaan. Het valt aan te nemen, dat Christoffel Scheele tijdens zijn leven de windvaan ter nagedachtenis aan zijn grootouders heeft laten vervaardigen. Zijn grootvader van moeders kant was Johan van Welvelde, die op 21 september 1526 in de kerk van Borne is begraven. Zijn grootmoeder van moeders kant was Wilhelmina van Rutenborch, die op 9 juli 1525 is gestorven en eveneens in de kerk van Borne is bijgezet.

Hun beider fraai gebeeldhouwde grafzerk staat sinds enige jaren in het torenportaal van de Bornse kerk opgesteld.

De windvaan verdient een ereplaats in het Bussemakerhuis te Borne, waar regelmatig exposities plaatsvinden die betrekking hebben op de geschiedenis van de regio.

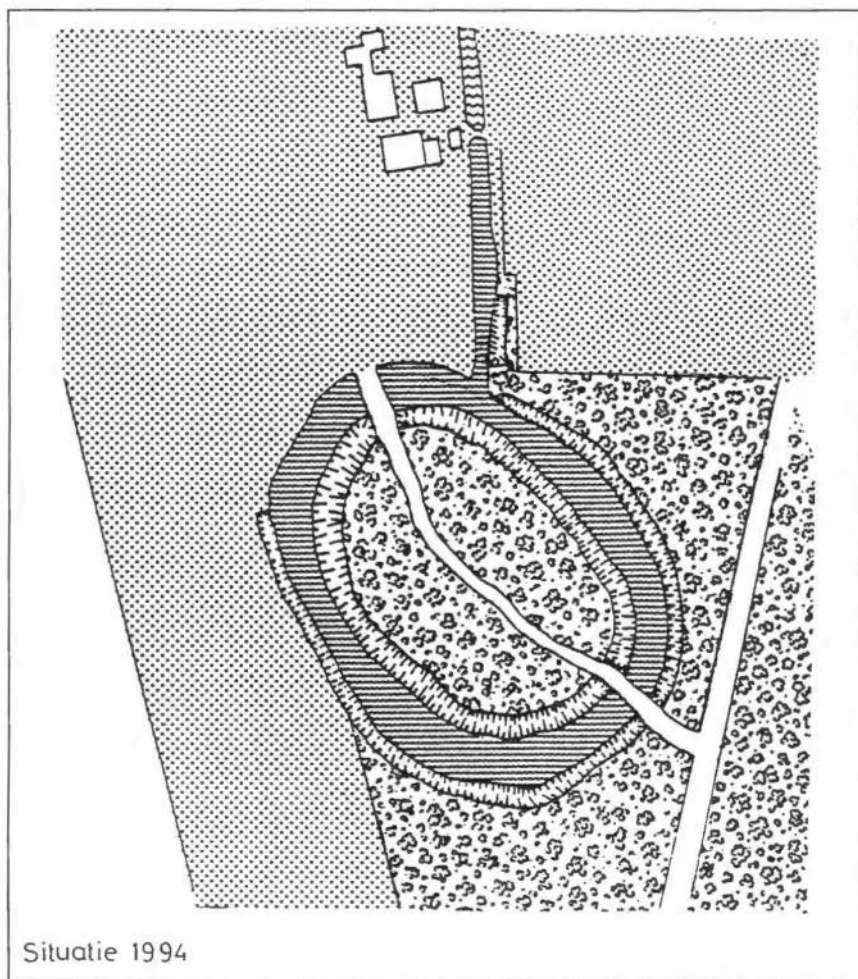
A.L. Hulshoff

Het Weleveld. 17e eeuwse windvaantje uit de gracht naast het Huis. Lengte 40 cm.

DE HUNENBORG OPNIEUW IN HET WATER

De aanleiding voor het bezoek, dat het voltallige Algemeen Bestuur van de Vereniging 'Oudheidkamer Twente' op de regenachtige avond van de veertiende september 1994 aan de Hunenborg bij Volthe maakte, gold niet de weergoden maar de juist afgeronde herstelwerkzaamheden aan de gracht. Onder leiding van Het Overijssels Landschap werd het resultaat van de voor dit object ongewone activiteiten nader bekeken. De rustige ringwalburcht temidden van de elzebroekbossen en landerijen van Volthe roept bij de naam Hunenborg gruwelaferefen op, maar mist toch waarschijnlijk iedere relatie met dit Mongoolse paardevolk.

De Hunenborg is een van de tien ringwalburchten in Nederland uit de periode tussen 900-1300 na Chr. De oudste komen voor in Zeeland en werden voor bescherming tegen Vikingen opgericht.

De grootste ringwalburcht is de 'Heimerberg' bij Rhenen en mogelijk een van de bekendste is de Hunnenschans aan het Uddelermeer. Over de grens in Duitsland kennen wij twee Hünenburgen in Riemsloh en Emsbüren.

Veel ringwalburchten dienden als vluchtburcht, zoals de Hunenborg en de bij Almelo liggende Schulenborg. Beide werden aangelegd door de bisschop van Utrecht, tevens landsheer van Het Oversticht. Mede door de ligging van de Hunenborg, aan de oostgrens van het bisdom, is de burcht mogelijk ook een verdedigingswerk geweest.

Deze militaire functie kwam aan het licht bij opgravingen in 1916 door prof. Holwerda, die de zandstenen fundering opgroef van een toren met bijgebouwen. In de ringwal van de Hoge Hunenborg werden de resten van een palissadering gevonden.

Een juiste datering van begin en eind van de Hunenborg is niet exact aange-toond. Fragmenten uit de historie geven een idee.

In 1227 verzamelt de bisschop van Utrecht bouwmaterialen van de 'Schulenborg' voor de oprichting van een nieuwe burcht bij Hardenberg. Betekende dit het einde van de Schulenborg en mogelijk ook dat van de Hunenborg? In 1196 is de Hunenborg mogelijk schuilplaats geweest voor de bewoners van Oud Ootmarsum dat door de Graaf van Gelre in brand was gestoken. De vluchtenden hebben daarbij misschien gebruik gemaakt van de 'Zilveren Straat', een natuurlijke dekzandrigger ten noorden van het Agelerbroek.

In een strijd tussen Bisschop Herbert (1144-1148) met Otto III wordt van een 'Walstad' gesproken bij Ootmarsum of Heemse.

De Hunenborg is zeker ook een markante plaats in de markegeschiedenis. Op de Hoge Hunenborg komen de grenzen samen van Volthe, Tilligte en Agelo. In 1850 wordt door de Marke Volthe aan Oude Hengel toestemming verleend om op de lage Hunenborg een boerderij te bouwen.

De Hunenborg is vanaf die tijd blijvend gescheiden in een lage borg waar de contouren van wallen en gracht zouden gaan verdwijnen en een nog duidelijk herkenbare hoge borg, met hoge wallen en gracht, de huidige Hunenborg.⁽¹⁾ De boerderijnaam 'de Seis' of 'Seisen Jan' is vanaf die tijd aan deze plaats gebonden, net zo onverbreekelijk als de vele generaties Oude Hengel waarin altijd een Jan is voorgekomen, die de boerderij voortzette.

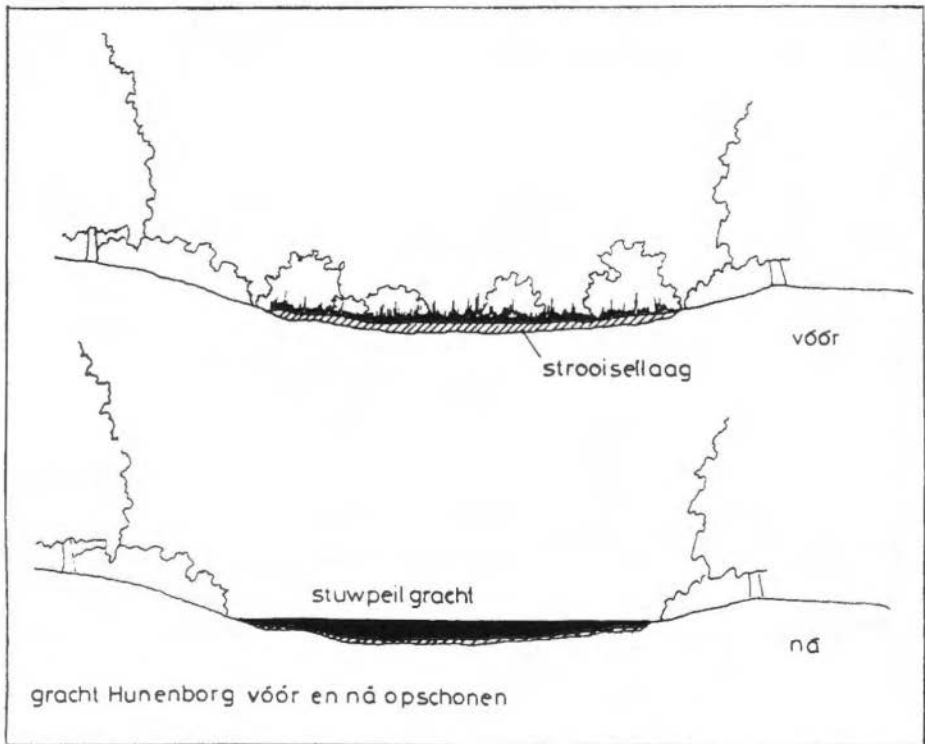
De Hunenborg, de hoofdburcht met wallen en gracht, welke aan het begin van deze eeuw in bezit kwam van de Vereniging 'Oudheidkamer Twente', werd in 1968 in erfpacht en beheer aan de Stichting Het Overijssels Landschap overgedragen. Het beheer kreeg als doelstelling: het beheren als een natuur-reservaat waarbij natuurlijke processen worden nagestreefd maar ook de

archeologische waarden niet uit het oog worden verloren. Een extensief beheer waarin zo nu en dan een gevaarlijke boom voor de bezoekers wordt verwijderd. Waar exoten als Amerikaanse Vogelkers en Amerikaanse Eik worden beteugeld en waar in de gracht periodiek opdringend loofhoutopslag wordt verwijderd.

Het bos wordt oud en de bomen geschikt voor mezen en spechten. De roep van de boomklever draagt ver in deze stille omgeving.

Wielewaal en nachtegaal, wilde eend, wintertaling en reiger betekenen een aardige variatie aan vogels in dit kleine object. In het bos, op de bloeiende braam, treffen wij de bonte kleine ijsvogelvlinder aan en vanaf het Agelerbroek is de zeldzame boomkikker naar de Hunenburg gemigreerd.

Ontwatering van de omliggende cultuurgronden vormt een voortdurende bedreiging voor de grondwaterstand rond de Hunenburg en speciaal voor het waterpeil van de gracht. Langdurig droogvallende grachten en met meststoffen verrijkt water, toestromend in de herfst en winter, veroorzaakt een versnelde verlanding van de gracht. Zowel natuur- als archeologische waarden kwamen hiermee in het.

In het kader van de ruilverkaveling 'Rossum Oost' is samen met de Landinrichtings Dienst Overijssel, de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek, de Vereniging 'Oudheidkamer Twente', Heide Maatschappij en Het Overijssels Landschap een plan van aanpak opgesteld voor herstel van grachten en waterhuishouding. De werkzaamheden, gefinancierd door de Landinrichtings Dienst Overijssel, welke door de Firma Gerwers werden uitgevoerd en bijna twee maanden in beslag hebben genomen, bestonden uit het verwijderen van bosopslag uit de gracht. De hieronder liggende strooisellaag werd hierna gedeeltelijk verwijderd, waarbij de archeologisch kwetsbaarste oudste laag kon worden gespaard.

De Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek, die dit project mede heeft begeleid, heeft op meerdere plaatsen onderzoek kunnen uitvoeren dat moet resulteren in een duidelijker beeld van de opbouw van de Hunenburg en een nauwkeuriger datering van het object.

De verbeteringen ten behoeve van de waterhuishouding zijn uitgevoerd door het verleggen van een waterleiding, waardoor geen verrijkt oppervlaktewater meer in de gracht terecht komt. In de uitstromende gracht werd een dam aangelegd met een vaste overloop. Hoge waterstanden worden nu beduidend langer gehandhaafd, waarmee een nieuwe verlanding sterk vertraagd zal worden.

Met toestemming van de grondeigenaar is op de Lage Hunenburg een deel van een verdwenen wal opnieuw aangebracht en zal deze van een beplanting worden voorzien. Op de Hunenburg zelf zal ten behoeve van de bezoekers aan het begin van het object een eenvoudig informatiepaneel worden geplaatst.

Na deze ingrijpende opknappbeurt rijst de bruinegekleurde burcht weer statig op uit de goed gevulde grachten en nodigt uit tot een bezoek.

J.G. ten Hoopen
Stichting Het Overijssels Landschap

Literatuur

- Verlinde, Dr. A.D., R.A. van Zuidam, T. Bruins, 'De Hunenburg bij Ootmarsum', in: K.N.A.G. Geografisch Tijdschrift XII (1978) nr. 5
- Hegener, M., 'Ringwalburchten', in: N.R.C. sept. 1994
- Holwerda, Dr. J., 'Nederlands Vroegste Geschiedenis', (1925)
- 'Grote Historische Atlas van Nederland 1830-1855'
- > Archief Stichting Het Overijssels Landschap

EEN RELIEF MET EEN VOORSTELLING VAN MUCIUS SCAEVOLA

In de collecties van de Oudheidkamer Twente bevindt zich een marmeren reliëf van 44 cm hoog, 54 cm breed en - naar schatting - 7 cm diep. De hoofdfiguren steken tot 3,5 cm van de achterzijde van de voorstelling naar voren zodat gerust van een hoogreliëf kan worden gesproken.

De voorstelling betreft een episode uit het begin van de Romeinse Republiek. De laatste van de zeven koningen, die over Rome regeerden, Lucius Tarquinius Superbus, een echte despoot, was verdreven.

Omdat zijn vader, Lucius Tarquinius Priscus uit het Etruskische Tarquinii afkomstig was, zocht hij steun bij de koning van een andere Etruskische stad, het machtige Clusium (nu Chiusi) om zijn verloren gegane positie te herwinnen.

Porsinna liet zich overhalen en trok in 507 vóór Christus tegen Rome op. Zijn voornemen om met een verrassingsaanval in de stad door te dringen mislukte en ook een andere poging om de stad met een omtrekkende beweging te nemen mislukte.

Een dappere Romein, Gajus Mucius, bood aan om het onheil af te wenden door de aanvoerder van de vijand te doden.

Hij wist 's nachts in het vijandelijke kamp binnen te dringen maar doodde bij vergissing niet de koning, maar diens schrijver (wij zien hem op de voorstelling aan de voeten liggen van de koning, die rechts is gezeten en een kroon draagt).

Gajus werd gegrepen en met marteling en dood bedreigd. De Romein liet echter weten dat vele stadgenoten hem in zijn voornemen zouden volgen en legde - om zijn onbevreesdheid voor lichamelijke pijn te tonen - zijn rechter hand in het vuur, waarop deze verschroeide (op het reliëf zien wij hoe een soldaat tevergeefs tracht Gajus van zijn daad af te houden door zijn rechterarm te omklemmen). Gajus kreeg nu de bijnaam Scaevola (= linker hand). Porsinna had zo'n bewondering voor zijn onverschrokkenheid dat hij hem vrijliet en gezanten met hem meezond om over vrede met de Romeinen te onderhandelen. De onderhandelingen resulteerden in een vredesovereenkomst, waarbij bepaald werd dat Tarquinius niet zou terugkeren.

In de vroege geschiedenis van Rome zijn er - zowel uit de tijd van de koningen als van het begin van de republiek - verschillende verhalen opgetekend waarin de vaderlandsliefde boven alles ging. Deze verhalen hadden een moraliserende strekking en werden met name in tijden van 'geestelijk verval' aangehaald om het moreel weer op te vijzelen. Zo'n periode was ook de tweede helft van de 17e eeuw. Het sterke saamhorigheidsgevoel van de eerste helft van die eeuw, toen gestreden werd tegen Spanje, was toen geweken voor eigenbelang.

Het reliëf is door de conservator beeldhouwkunst van het Rijksmuseum in Amsterdam, de uit Twente afkomstige dr F. Scholten, toegeschreven aan de beeldhouwer Jan Gijselingh de Jonge. Over hem zijn slechts weinig gegevens bekend. Hij werd in 1667 meester in het Amsterdamse steenhouwersgilde en was een navolger van de bekende Rombout Verhulst. Het reliëf zou afkomstig zijn van het Huis Diepenheim.

Z. Kolks

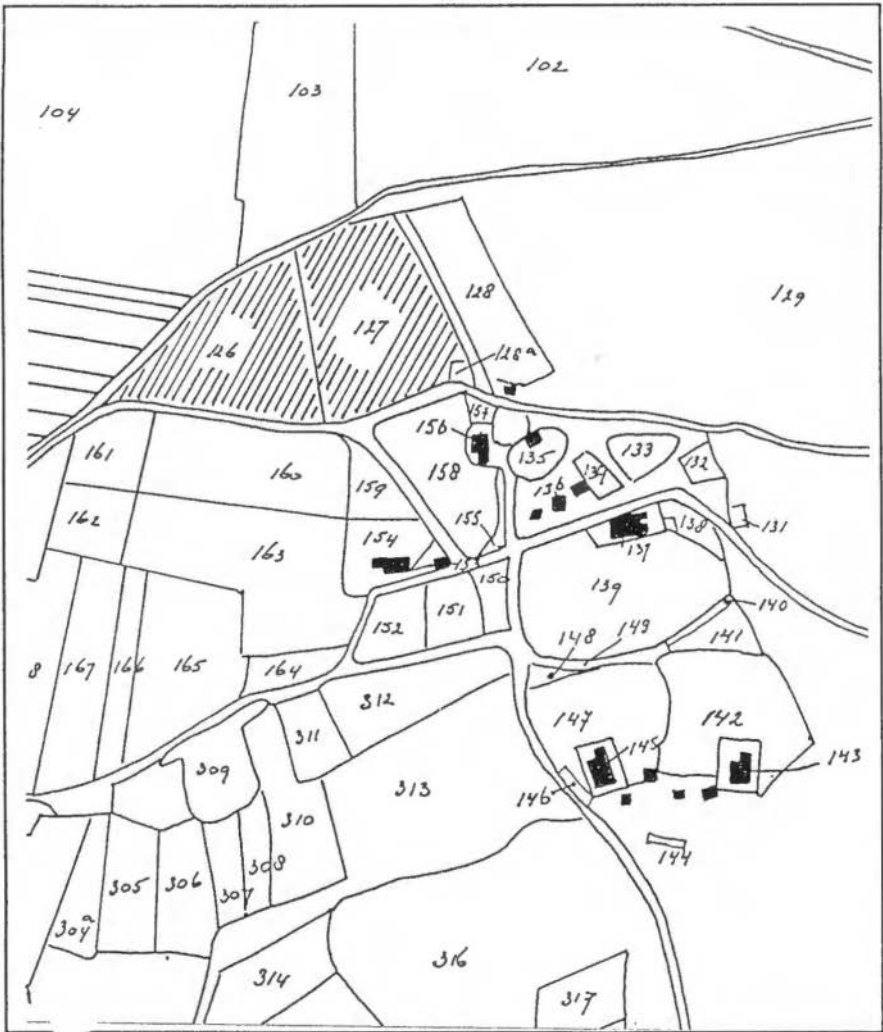
Literatuur

Schouten, J., 'Cesare Ripa en de marmeren dessus-de-porte van Jan Gijselingh de Jonge in het stadhuis van Gouda', in: *Antiek*, 4e jrg 1969-1970, p. 185-195

DE BORG TE HEZINGEN

Overall in Twente heeft de bevolking zich in vroeger tijden proberen te verdedigen tegen vreemde soldaten en rondtrekkende bendes. Daarvoor heeft men allerlei verdedigingsstellingen opgebouwd, zoals landweren en borgen. Er zijn in Twente vele borgen geweest als verdedigbare plaatsen, van zeer eenvoudige tot zeer sterke vestingen met torens, grachten en palissaden. Een gemeenschappelijk kenmerk is dat ze op strategisch belangrijke plekken liggen, waar wegen elkaar kruisen, ofwel wegen of waterwegen een plaats binnenkwamen. Van de grotere zijn er enkele bewaard gebleven, zoals in het Voltherbroek de 'Hunenburg' en tussen Almelo en Wierden de 'Schuilenborg'. Ook rondom Zenderen is mij een reeks van borgen bekend die alle toegangswegen bewaakten. De naam Borne is in oudste vermelding 'Borghende' (het eind van de buurschap Zenderen waar de borg lag aan de ingangsweg vanaf Hengelo). Verderop bij de toegangsweg naar Delden lag de borg 'Graas' (later havezate), bij de toegangsweg naar Azelo de nog bestaande 'Hondenburg' (ook later een havezate). Waar de postweg richting Tusveld liep was de 'Averinksborg', waar de Koekenbergsdijk richting Almelo liep was de 'Derksborg', waar de postweg uit Oldenzaal/Ootmarsum het Weleveld opging, lagen aan weerszijden de 'Piggeborg' en de 'Harinkborg'. De kant van Albergen op bevond zich de 'Blokhuysborg', in Hertme verder nog de 'Ebelenburg' (mogelijk dezelfde als de Piggeborg). Tenslotte hebben we op het Tusveld, waar de Hessenweg als oostwest-verbinding de weg Almelo-Delden kruiste, nog het erve Tusveld, in 1475 aangeduid met dienstman (dus riddermatig bewoond) en daarna gesplitst in o.a. de erven Weerman(!!) en Spiekerboer (een weerspijker?). Een verder kenmerk van deze borgen is dat ze allen gelegen zijn op de plek waar een weg een landweer doorkruist. Mogelijk is dat ook in Hezingen het geval geweest. De borg ligt aan de uiterste oostkant op de grens van de es en de heidegrond. Daar moet ook vast een afscheiding geweest zijn om te voorkomen dat vee of schapen op de es konden komen. Een groot aantal van deze verdedigingswerken is dus inmiddels gelokaliseerd, onderzocht en gedocumenteerd. Soms komen we toch weer een in de loop der tijden in vergetelheid geraakte borg op het spoor. Zo is het ook mij vergaan toen bij toeval mijn oog viel op de veldnaam 'de borg' in een notariële acte uit het jaar 1844¹. Het betreft een acte van publieke verkoop door de erfgenamen van Bernardus Cramer, koopman te Ootmarsum en zijn vrouw Johanna Adolfinia Weddelink. Bij deze verkoop gingen o.a. de erven Groot- en Klein Vrieling te Hezingen 'onder de hamer'. Bij de beschrijving van het erve Groot Vrieling wordt genoemd een perceel bouwland, 'de borg', met als kadastraal nummer Gemeente Tubbergen, sectie D 126, alsmede een perceel bouwland 'het steggstuk dwars van de borg', met als kadastraal nummer sectie D 123. Ook bij de beschrijving van het erve Klein Vrieling wordt genoemd een perceel bouwland, 'de borg', met als kadastraal nummer

Eerste kadastrale kaart van 1832 gemeente Tubbergen

Sectie D	126 en 127	de Borg
	156	Erve Klein Vrieling
	154	Erve Groot Vrieling
	137	Erve Weersink
	143	Erve Egbertink
	145	Erve Wigger

sectie D 127. Uiteraard was mijn belangstelling gewekt en navraag bij de Historische Kring Vasse Mander Hezigen leerde dat de borg nog niet bekend was. Met behulp van de veldnamen en de daarbij behorende kadastrale nummers die in de acte worden genoemd, kon 'de borg te Hezigen' op de eerste kadastrale kaart van 1832 (gem. Tubbergen, sectie D) snel gelokaliseerd worden (zie bijgaand kaartje). Ze ligt op de oostelijke rand van de Hezinger Es aan de Hooijdijk, die naar de hooilanden van de Hezinger boeren in de Ottershagen leidt, dus op de rand van de in cultuur gebrachte grond en uitgestrekte heidevelden. Ten oosten van de borg ligt de 'Hollweg', de vroegere verbinding van Ootmarsum naar Hardenberg, waarschijnlijk ook een zeer oude verkeersverbinding. Een bezoek ter plaatse in najaar 1994 leverde niet veel op, omdat de plek begroeid was met hoge mais. In juni 1995 stond er gras en was duidelijk te zien dat de plek hoger ligt dan de omliggende grond. Vanuit historisch oogpunt op een strategisch goede plek. In het schattingsregister van 1475 komt het erve Vrieling niet voor. Dat kan betekenen dat het toen ofwel niet bestond, ofwel vrijgesteld was van schatting, als woonplaats van een dienstman van de landsheer, de bisschop van Utrecht². In het verpondingsregister van 1601 komt het erve Vrylinck wel voor en is dan 4 mud bouwland en 1 dagwerk hooiland groot. Verder staat er vermeld dat het pas in dit jaar (1601) voor het eerst is ingezaaid en nog geen vaste pacht betaalt³. De oppervlakte grond is niet groot in vergelijking met de andere boerderijen in de omgeving. Toch is het Vrieling nadien gesplitst in twee boerderijen: het Groot Vrieling en Klein Vrieling. Alle bijbehorende percelen zijn doormidden gedeeld en dat geldt ook voor het stuk bouwland, 'de borg'. In de verkoopacte van 1844 wordt vermeld dat het erve Groot Vrieling tiendbaar is en Klein Vrieling gedeeltelijk tiendbaar. Dit kan erop wijzen dat het bouwland reeds in het jaar 1000 in gebruik was. Maar het kan ook komen doordat het erve Vrieling van een ander erve is afgesplitst, bijvoorbeeld in 1601. In de onmiddellijke omgeving van 'de borg' ligt het erve Weerman (Weersink). Sinds de Middeleeuwen is dit erve een bezit geweest van het Stift Weerselo, totdat de bewoner het in 1812 kocht van het bestuur der Domeinen. De naam 'Weerman' duidt ook op verdediging.

Al met al is er weer een borg gelokaliseerd en kan er nog het een en ander gebeuren om de legpuzzel te completeren.

H. Woolderink

Noten:

1. Acte van publieke verkoop, notaris Ten Pol te Ootmarsum, dd. 05.06.1844 en 19.06.1844, overgeschreven in Overschrijvingsregister Kadaster Almelo deel 26 nr. 110.
2. Hulshoff, A.L., 'Het Schattingsregister van Twente van 1475' (Zwolle 1953)
3. 'Het Verpondingsregister van Twente van 1601', Vereniging 'Oudheidkamer Twente' (Enschede 1985)

Dit artikel verscheen eveneens in het Jaarboekje 1995/1996 van de St. Historische Kring Vasse Mander Hezigen

DE KAARTENVERZAMELING VAN DE OUDHEIDKAMER

DE TOPOGRAFISCHE EN MILITAIRE KAART VAN HET KONINKRIJK DER NEDERLANDEN

Na de grote bloeitijd voor de kaartenmakers in de 17e eeuw, was de 18e eeuw aanzienlijk minder voorspoedig. In Holland en Zeeland werden nieuwe kaarten gemaakt, maar Overijssel moest het nog steeds doen met de kaart van Nicolaas ten Have, zij het dat de uitgever Jan de Lat in 1743 de kaart bijwerkte.

Bij de komst van de Fransen moesten zaken als kaarten, die aan het oude régime herinnerden, verdwijnen. In 1798 brachten particuliere uitgevers als Covens en Mortier & Zoon aangepaste kaarten op de markt, maar alle van een klein formaat. Na de komst van de Bataafse Republiek, vervolgens het Koninkrijk van Lodewijk Napoleon en tenslotte de inlijving bij Frankrijk, hadden de kaartenmakers moeite bij te blijven.

Er ontstond behoefte aan een kaart van 1:100.000 om alle gemeentegrenzen en kiesdistricten aan te geven. Zo'n kaart was echter met de oude hulpmiddelen niet te maken. Daarvoor was een driehoeksnet nodig. De opdracht om zo'n net tot stand te brengen en op basis daarvan een kaart te vervaardigen, werd op 10 oktober 1798 gegeven aan de luitenant-kolonel Krayenhoff. Door allerlei oorzaken kwam het driehoeksmetingsnet pas in 1815 gereed; de kaart, die naar Krayenhoff genoemd werd, verscheen in 1822.

De Krayenhoffkaart had een schaal van 1:11.500 en was eigenlijk niet gedetailleerd genoeg. Daarom moest er een 'Topografische kaart van het Koninkrijk' komen. In 1820 werd daartoe een commissie ingesteld onder voorzitterschap van generaal M.J. de Man, directeur van het Topografisch Bureau. De leden waren vertegenwoordigers van de ministeries van Waterstaat (onderdeel van Binnenlandse Zaken), Onderwijs, Oorlog en Marine, Directe Belastingen (kadaster), Nationale Nijverheid en Koloniën. De commissie was het sterk oneens over de schaal van de voor alle betrokkenen aanvaardbare basiskartering. De Man stelde voor een schaal van 1:10.000. Financiën had alleen belangstelling voor kadastrale plans met schaal 1:1.250, 1:2.500 en 1:5.000. Van Gorkum van Oorlog wilde een schaal van 1:15.000, Waterstaat vroeg om een schaal van 1:10.000.

Na twee jaren, in 1822, bracht de commissie een verdeeld rapport uit. Na wederom twee jaren kwam het rapport weer terug bij de commissie, die het oneens bleef over alle belangrijke aspecten. De zaak bleef liggen en verdween geruisloos toen België zich van het Koninkrijk der Nederlanden afscheidde en een geheel nieuwe situatie ontstond. Veel werk en geen resultaten na 25 jaar discussie over de kartering.

De impasse werd doorbroken toen een groepje officieren, gelegerd in Noord-Brabant en geïnteresseerd in de kartografie, op eigen initiatief en uit eigen middelen begon aan de kartering van het gebied tussen Tilburg en Breda.

Als schaal kozen zij 1 : 25.000. Deze topografische en militaire kaart kwam in 1840 gereed en werd voorgelegd aan de kroonprins, die tevens opperbevelhebber van het leger was en dikwijls in Tilburg vertoefde. Hij ontving de kaart met grote instemming en gaf opdracht tot vervaardiging van een dergelijke kaart van geheel Noord-Brabant. In 1850 kon met het drukken van de eerste bladen van deze kaart worden begonnen, de laatste bladen kwamen gereed in 1864. Toen was men inmiddels al weer begonnen met de modernisering van de eerder gemaakte kaartbladen.

De collectie van de Oudheidkamer bevat alle kaartbladen van Overijssel met de schaal 1 : 25.000. Kaartbladen met de schaal 1 : 50.000 zijn aanwezig van Twente, delen van Salland en van de Achterhoek. Verder zijn er kaartbladen met de schaal 1 : 10.000 van Twente. Van een aantal kaartbladen zijn uitgaven beschikbaar van diverse jaren, waardoor lokale ontwikkelingen met bijvoorbeeld nieuwe kanalen, wegen, spoorlijnen, goed zijn na te gaan. De Topografische Dienst, gevestigd te Emmen, verzorgt de voortdurende bijwerking der kaartbladen. Een prijzenboekje bevindt zich in de bibliotheek van de Oudheidkamer.

H. Schrijver

NOG MEER VERDWENEN ARCHIEFSTUKKEN III

In 't Inschrien van oktober 1995 (p. 96) noemt de heer H.J. Nadorp een mogelijke plaats waar de verdwenen archivalia van Huys Hengelo gebleven zouden kunnen zijn. Hij verwijst daarbij naar de Collectie Van Rheemen, omdat daarin zeer veel informatie over genoemd Huys is te vinden.

Maar ook archiefstukken uit latere eeuwen zijn verdwenen. Een verwijzing daarnaar bevindt zich in het Rijksarchief in Overijssel te Zwolle: een archiefstuk betreffende een proces tussen de douairière Van Pallant (weduwe van Coenraad Jan Mulert, in leven Heer van Hengelo) en Jan Dijk (mede-rentmeester van 1799-1803), dat handelt over archivalia die bij Jan Dijk berusten en die hij - ten onrechte - niet aan de douairière wil overhandigen¹.

Mogelijk dat er destijds archiefstukken op een plaats terecht zijn gekomen, waar ze eigenlijk niet thuishoorden.

Voorts bevindt zich in de notariële archieven te Zwolle een uitvoerig rapport over de nagelaten roerende goederen van de laatste Heer van Hengelo, te weten Adolf August Frederik Maurits Mulert². In het notarisverslag staat te lezen:

- "Alhier heeft de Heer Wilhelm Lahrman voornoemd (de laatste rentmeester) verklaard, dat aan hem toebehooren vier verzegelde kisten met de zich daarin bevindende papieren, boeken en aantekeningsboeken en alzoo dezelve gerequireerd bij deze en heeft alhier getekend na voorlezing..."

In de akte worden deze kisten verder niet genoemd, terwijl de notaris kennelijk de mededeling van de rentmeester zonder meer (?) heeft aanvaard.

Het zou kunnen zijn dat die kisten (een deel van) het archief van Huys Hengelo bevatten en dat ze op een gegeven moment naar elders zijn verhuisd.

Jaren geleden informeerde ik te Odink of er nazaten bekend waren van rentmeester Lahrman (hij was tevens rentmeester van Backenhage en Odink), maar helaas is mijn schrijven nooit beantwoord.

H. Reynders

Noten

1. Reynders. H., 'Rentmeester Jan Dijk', in: Oald Hengel, nr. 3, 1994
2. Rijksarchief in Overijssel, Inv.nr. 767, akte nr. 20; dd. 9-3-1832. Not. G. ter Horst.

VON BÖNNINGHAUSEN EN DE MILITAIRE/BURGERLIJKE TRADITIE

In het artikel 'Von Bönninghausen, Josephus Ernestus Ludovicus Franciscus Alexander (1747-1812), van Munsters officier tot Overijssels volksvertegenwoordiger' in 't Inschrien 1995/4 (p. 86-88) lees ik op p. 88, dat met deze in 1812 ontslapen Von Bönninghausen de lange militaire traditie van diens familie op een bestuurlijke traditie zou zijn overgegaan.

Nu was ik deze familienaam al tegengekomen in bijlage 1 op p. 117 van het boek **Geschiedenis van het 133ste Regiment Lichte Infanterie** (door: F. H. A. Sabron; K.M.A. Breda, 1910), doch hieruit bleek niet dat deze familienaam bindingen met Twente zou hebben. Groot was echter mijn verbazing toen ik het onderstaande op p. 112/113 in de in 'De Navorscher 1939' gepubliceerde **Brieven van een Nederlandsch officier uit de jaren 1812-1815** (door: W. Ph. Veeren) zag staan:

Smolenski, den 4 Sept. 1812.

Wij hebben zeer veel officieren, die zoodra 't vrede is, hun demissie nemen. Mijn valt 't ook zeer zwaar te blijven en te met God weet, wanneer wij eens rust zullen krijgen, in Holland komen wij nooit met 't regiment weerom. Brandt, van Ingen, de Hart Eckstein en Bönninghausen¹ wagten na de eerste gelegenheid om te quiteeren, de Jongh en Schuurman wenschen niet meer dan 500 guldens om weg te gaan, de Jongh is veel maals bij mijn koom schrijen. Denk eens voor menschen die gevoel voor eer hebben, wij zijn altijd met ons regiment een 40 uur agter de armee om garnisoen te houden, de andere regimenten zijn alle reeds in 't vuur geweest en hebben alle belooning van de Keyzer ontfangen en wij worden op een veragtede wijs agter gestuurd, de armee is tot voor Moskou opgerukt zo hebben wij order bekomen om zestig uren verder op te marchieren. Wij blijven dan nog dertig uren van Moskou. Wij soufreeren vreeselijk, vergaan nu reeds van de koude, 't is nu hier reeds kouder dan in holland in de maand van November.

Nu leert genoemde bijlage uit eerstgenoemd boek, dat de 1ste Luitenant van de Compagnie Karabiniers van het 4de Bataljon van het 133ste R. L. I. (een) Von Bönninghausen was. Vervolgens staat op p. 75 van dit boek te lezen:

Bij aankomst te Smolensko op 13 October vond de groot-majoor EVERTS aldaar de order, op 6 October door NAPOLEON gegeven, om nadat de "inspecteur aux revues" ALBERTI den troep zou hebben gezien, het 4de bataljon, voorzooveel de manschappen betrof, in te deelen bij het 1ste bataljon, en officieren en kader van het 4de bataljon te zenden naar het depôt van het regiment te Givet, "pour y prendre des conscrits".

en op p. 75/76:

Terwijl nu het kader met de officieren van het 4de bataljon onder bevel van den luitenant-kolonel PATIN, den terugmarsch naar Frankrijk aanvaardden, werd het 1ste bataljon, onder bevel van den luitenant-kolonel DE JONGH bestemd om deel uit te maken van eene geheel nieuwe formatie, nl. een gemengde brigade, waarover de generaal-majoor EVERS, die tot dusverre zonder commando ter beschikking was geweest in het hoofdkwartier van den majoor-generaal, maarschalk BERTHIER, het bevel zou voeren en eene bijzondere taak te vervullen kreeg, nl. het begeleiden van den "Trésor Impérial" naar Moskou.

Verscheidene officieren van het 4e bataljon waren intussen reeds naar andere bataljons overgeplaatst. Moskou heeft hij weliswaar niet gehaald en of hij naar Givet heeft moeten afmarcheren is vooralsnog onbekend, doch genoemde brieven laten er geen twijfel over bestaan dat niet het hele 33ste R. L. I. bij Krasnoi krijgsgevangen is gemaakt:

Tog de levendigen zullen hier weinig in getal zijn. Mijn is 't egter met een luitenant en twee docters gelukt 't te ontsnappen, er waren nog vier officieren van 't regiment in commissie, die niet bij de affaire zijn geweest, zoodat 't regiment bestaat uit zes officieren, twee docters en zeventien man.

Ze geven tevens een indruk van de omstandigheden waarin het 2de en 3de bataljon al op 4 september 1812 verkeerden:

Wij soufreeren vreeselijk, vergaan nu reeds van de koude, 't is nu hier reeds kouder dan in holland in de maand van November.

In het pas uitgekomen boek **De havezaten in Twente en hun bewoners** (door: Jhr. A.J. Gevers en A.J. Mensema; Waanders Uitgevers, Zwolle 1995) staat op p. 461 vermeld dat Franz Egon von Bönninghausen slechts de tweede zoon was, én op p. 461/462 dat diéns kleinzoon, Meinrad von Bönninghausen, aan wie na een compromisvoorstel in 1917 het huis Herinchave werd toegewezen, zelfs nog officier in Pruisische dienst is geweest.

Misschien brengt de op het Rijksarchief in Overijssel te Zwolle aanwezige 'Collectie Von Bönninghausen' (1989) uitsluitel over de familiebetrekkingen tussen betreffende Ruslandganger en de in 't Inschrien geportretteerde Von Bönninghausen.

A. Veltman

Noot

1. Jhr. Maximilianus Fredericus Carolus Franciscus von Bönninghausen tot Herinkhave, geb. Tubbergen 23 Juni 1793, page van Koning Lodewijk Napoleon, kapitein in Franschen daarna Nederlandschen dienst.

VERSCHEENEN BOEKEN

Gevers, A.J. en A.J. Mensema, **De havezaten van Twente en hun bewoners** (Zwolle 1995)
Prijs: f 125,-

Jans, E., **Het midwinterhoorn blazen**, (Oldenzaal, 1995)
Prijs f 49,90

Bakker, A. de, en D. Schlüter, **Gott betert desen tidt. Jonker Sweder Schele: ooggetuige van de Tachtigjarige Oorlog**, (Oldenzaal, 1995)
ISBN: 90 6693 0756. Prijs f 34,90

Ribbert, G.J., J.Th.M. Hodes en B.J. Thüss (red), **De Karmel in Twente 1855-1995. 140 jaar zielzorg en middelbaar onderwijs**, (Enschede, 1995)
ISBN: 90 740 64 051. Prijs f 35,-

Woord, J.v.d, G. Vaanholt e.a. (red), **Jaarboek Twente 1996**,
Uitgave Stichting Jaarboek voor Twente. Prijs f 20,-

Schildkamp, Drs. J.B., T. Hesselink- van der Riet e.a. (red), **1520-1525 De Kroniek van Johannes Van Lochem, Prior te Albergen**,(Albergen/ Enschede 1995)
ISBN 90-71631-07-9 of 90-74064-06-X. Prijs f 45,-.

Paskamp-van Santen, M. (red), **Jaarboekje 1995-1996**, Uitgave St. Historische Kring Vasse Mander Hezingen.
Prijs f 9,50

Saatkamp.M., D. Schlüter (red), **Van Hexen un Düvelslüden. Over heksen, toverij en bijgeloof in de Nederlands-Duitse grensstreek**.
(Enschede/Doetinchem/Vreden, 1995)
ISBN 90 74 064 043. Prijs 29,50

RECTIFICATIE

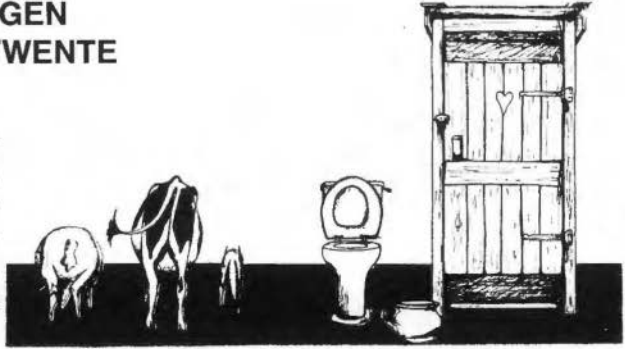
In het artikel 'Dr. Benthem - honderd jaar' van D. Taat in 't Inschrien nr. 4 (okt.) 1995 worden op p. 90 de voornamen van Van Deinese vermeld: Jan Jacob. De auteur meldde ons dat die niet juist zijn en veranderd dienen te worden in Jacobus Joannes.

Redactie

TENTOONSTELLINGEN OUDHEIDKAMER TWENTE

POEPgoed!

Het eerste gezamenlijke project in het kader van een toekomstig samengaan van **Natuurmuseum Enschede, Oudheidkamer Twente en Museum Jannink.**

POEPgoed is een voorproefje van de nieuwe opzet. Zo wordt **poep in de natuur** behandeld naast **poep in de cultuur**. U kunt zien waar deze gebieden in elkaar overgaan, want mensen gebruik(t)en poep voor allerlei doeleinden: als bouw materiaal, als bemesting van land, als brandstof en zelfs als schoonheidsmasker tegen rimpels.

Tot en met **28 april 1996** te bezichtigen in **Museum Jannink**,
Adres: Haaksbergerstraat 147 te Enschede.

OUDHEIDKAMER OP DE KINDERTOER

Vorbije tijden in woord en beeld

In het **Natuurmuseum te Enschede** is momenteel een tentoonstelling te zien over 'het kind in vroeger tijden'. Deze tentoonstelling, ingericht door de **Oudheidkamer Twente**, begint met de tradities rondom de geboorte en eindigt in de schooltijd, met o.m. een beeld van een schoolklas anno 1910. De bezoeker krijgt veel te zien en te lezen over prettige en minder prettige gebeurtenissen in het (vaak korte) leven van kinderen uit verschillende milieus. Er wordt aandacht geschonken aan godsdienstige hoogtepunten zoals de doop, het aannemen, de besnijdenis, maar ook aan overlijden en begraven, aan kinderarbeid, kinderfolklore en spel.

Belangrijk onderdeel is de kinderkleding, waarvan de ontwikkeling op verschillende manieren in beeld is gebracht. En natuurlijk is er veel oud speelgoed te zien. Wie hinkelen wil, kan terecht op de hinkelblokken die zijn uitgezet en waarvan tot nu toe al veel gebruik is gemaakt.

Deze speelse en tevens leerzame tentoonstelling, die voor een groot deel is samengesteld uit het eigen bezit van de Oudheidkamer, is te zien tot en met **31 maart 1996**.

Adres: De Ruyterlaan 2, Enschede

Openingstijden van beide musea:

dinsdag t/m vrijdag van 10.00 - 17.00 uur
zaterdag en zondag van 13.00 - 17.00 uur
Eerste Paasdag gesloten

ENSINK ANTIEK

*Meubelen 18e + 19e eeuw
Inkoop - verkoop - taxatie*

*Oldenzaalsestraat 31-33
7551 KN Hengelo
Tel. 074-428744*

Oudheidkamer Twente

ANTIQUARIAAT GALERIJ REZA

MODERNE KUNST EN
OUDE BOEKEN
BOEKENZOEKDIENST

KORTESTRAAT 2
T/O ZOUTMUSEUM
POSTBUS 9 - 7490 AA DELDEN
TEL.: 05407 - 64792

GEOPEND:
DI/WO/DO: 14-18
VR: 12-21
ZA: 10-17 UUR

boekhandel Broekhuis

Sinds 1868

Algemene en Wetenschappelijke Boeken en Tijdschriften
School- en Studieboeken
Kantoorartikelen en Schrijfwaren

Hengelo

Enschedesestraat 19
Telefoon 074 - 910267 Telefax 074 - 913892

Almelo

City Promenade 21
Telefoon 05490 - 12235

Enschede

Campus Boekhandel Universiteit Twente
Telefoon 053 - 892414

Enschede

Marktstraat 12
met antiquariaat & galerie
Telefoon 053 - 325210

bB

HUIZE HÖLTERHOF

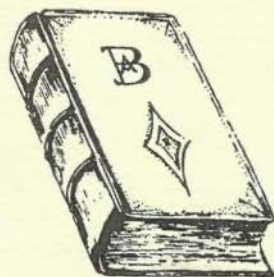
Hölterhofweg 325
7534 PT Enschede
Tel. 053 - 611306

Huize Hölterhof, moeilijk te vinden.....
Een openbaring om te ontdekken!

Van november t/m april:
diners-koffietafels
recepties-familieëunies enz.

Van mei t/m oktober:
55-plus vakantieweken.

Vraagt folder en programma.

A. Bonzet SPECIAAL BOEKBINDERIJ

DE OSSENBOER 44 - ENSCHEDE
tel. 053-314069

OOK UW BINDWERK IS BIJ ONS WELKOM

Wij zijn een niet te grote
binderij waar kwaliteit
en service nog
mogelijk is

*Gespecialiseerde handboekbinderij
voor particuliere- en rijksopdrachten.
Levering franco door geheel Nederland.
Kleine tot grote oplagen - speciale opdrachten.*